

O'ZBEKISTONDA ETNOLOGIYA FANI RIVOJLANISH TARIXIDAN

Far DU akademik litseyi o'qituvchisi
Paxriddinova Dilhumor

Annotatsiya: *Mazkur maqolada etnologiya fanining O'zbekistonda XIX asr o'rtalaridan mustaqillik davrigacha rivojlanish tarixi haqida bayon qilingan.*

Abstract: *This article describes the history of the development of the science of ethnology in Uzbekistan from the middle of the 19th century to the period of independence.*

Kalit so'zlar: *etnogenez va etnik tarix, konsepsiya, evolyutsionizm, diffuzionizm, strukturalizm*

Keywords: *ethnogenesis and ethnic history, concept, evolutionism, diffusionism, structuralism*

“Yozma manbalarni o'rganish etnologiya (xalqlarning o'tmishi va hozirgi kunini o'rganadi) ning eng muhim metodlaridan biri bo'lib, o'rganilayotgan xalq va uning madaniyati to'g'risida aniq va to'laqonli ma'lumotlar berish bilan ajralib turadi”¹⁴¹

XIX asr o'rtalariga kelib etnologiyada etnomadaniy materiallar asosida o'ziga xos talqin beruvchi yangi yo'nalishlar, konsepsiyalar, va maktablar paydo bo'ldi. Ularning ayrimlari qat'iy ilmiy yo'nalishga talluqliligi va tizimlashgan shakli bilan ajralib turgan bois juda qisqa muddatda ommalashib ketgan. Fandagi bunday mashhur oqimlar va maktablar qatoriga evolyutsionizm, diffuzionizm, strukturalizm, etnologiyaning tarixiy Amerika maktabi, funksionalizm va madaniy revalitalizm kabilar kiradi.

XIX asrning 70-80- yillariga kelib O'rta Osiyo xalqlarining antropologiyasi, milliy - etnik tuzilishi, an'anaviy xo'jalik faoliyati, moddiy va ma'naviy madaniyatini o'rganish borasida ma'lumotlarni to'plash bo'yicha aniq dastur ishlab chiqilgan. 1870 -yilda Samarqand, Buxoro, Urganch bo'yicha uyushtirilgan ilmiy ekspeditsiya (N.N. Karazin, E. Simonov) lar o'z davri uchun muhim etnografik ma'lumotlarni to'plash imkonini bergan.

“O'rta Osiyo Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingach, o'zbek xalqi etnografiyasini o'rganishga jiddiy e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, 1895-yilda Toshkentda Arxeologiya havaskorlari Turkiston to'garagining tashkil etilishi natijasida o'zbek xalqining etnografiyasiga oid ilmiy materiallar yig'ila boshlandi. Shuningdek, Sattorxon Abdug'afforov, Mirzo Barot, Mulla Qosimov, Muhammad Vafo va shu kabi, tadqiqotchi olimlar o'zlarini olib borgan tadqiqotlarida o'zbek xalqining etnik tarixi, ijtimoiy – iqtisodiy hayoti, geosiyosiy joylashuvi, o'zaro ichki va tashqi aloqalari, an'anaviy turmush tarzi va madaniyatiga oid ko'plab ilmiy materiallar to'plangan.”¹⁴²

¹⁴¹ A. Ashirov . „ Etnologiya “ -T Yangi nashr -T . 2014 -B 46

¹⁴² A. Ashirov . „ Etnologiya “ - T: Yangi asr avlodlari “ 2014 – B 24-25

XX asrning birinchi choragida respublikamiz hududida etnografik tadqiqotlarni o'tkazishda yosh Turkiston respublikasining fan va maorif tashkilotlari jonkuyarlik ko'rsatgan. 1921-yilda mahalliy hokimiyat tomonidan o'z davrining mashhur etnograf olimlaridan tashkil topgan "Turkiston tub aholisining maishiy turmushini o'rganish ilmiy komissiyasi" faoliyat yuritgan. Aynan shu komissiya ishtirokida mashhur elshunos tadqiqotchi olim A. A. Divayev rahbarligida Sirdaryo viloyati O'rta Osiyo xalqlari etnografiyasining bilimdonlaridan biri M. S. Andreyev boshchiligida Samarqand viloyatida yashovchi, el-uluslar etnografiyasi va boy folklor namunalarini o'rganish borasida etnofolkloristik ekspeditsiyalar uyushtirilgan.

"1928 – 1930 – yillarda yirik o'zbek folklorshunoslari G'ozzi Olim Yunusov va Hodi Zaripovlar hamda mashhur rus etnografi L. P. Potapovlar tomonidan o'zbek xalqi madaniyati etnografiyasi va folklorini o'rganish borasida uyushtirilgan maxsus ekspeditsiyalar jarayonida ham mahalliy aholi etnografiyasi bo'yicha juda ko'p materiallar yeg'ilgan."¹⁴³

"O'sha yillarda etnograflar va tarixchilar o'zbek hamda qoraqalpoq xalqlari va ular ajdodlarining kelib chiqish muommosini faol o'rganishga kirishganlar. Natijada ko'plab ekspeditsiyalar va tadqiqotlar bajarilgan. Bu borada ayniqsa mashhur arxeolog va elshunos olim S. P. Tolstov boshchiligida Xorazm arxeo-etnografik ekspeditsiyasi muhim o'rin egallaydi. Mazkur ekspeditsiyasi tarkibida o'zlarining dastlabki ilmiy izlanishlarini olib borgan"¹⁴⁴

"T. A. Jdanko, K. L. Zadixina, I. Jabborov, S. Kamolov, G. P. Snesev kabi tadqiqotchilar keyinchalik, mashhur etnograf olimlar bo'lib yetishishgan. Ular Xorazm vohasida yashovchi xalqlar o'zbeklar, qoraqalpoqlar, turkmanlar, va qozoqlarning madaniyati va turmushiga oid ko'plab fundamental asarlar yaratishdi."¹⁴⁵ Xorazm ekspeditsiyasi tadqiqotlari bir tomondan O'zbekiston etnograflari uchun mintaqa xalqlarining etnogenezi, xo'jalik o'tmishini moddiy va ma'naviy madaniyati tarixini, turmushi va urf – odatlarini tadqiq etishdek murakkab masalalarni hal etish imkoniyatini yaratadi. Ikkinchi tomondan, etnografik tadqiqotlar va hulosalar orqali tarixchilarning tadqiqotchilik amaliyoti uchun muhim tarkibiy qism hisoblangan ijtimoiy insitutlar va oilaviy tarkiblarni tarixiy asoslash uchun qulay imkoniyatlar va muhim ilmiy asoslar yuzaga keldi.

"XX asrning 70-yillaridan boshlab O'zbekistonning ayrim mintaqalari aholisining etnik tarkibidagi o'zgarishlar haqida ma'lumot beruvchi viloyatlar bo'yicha etnografik xaritalar tayyorlandi (F. Oripov, Sh. Muzaffarov, K. Zadixina, R. Qurbongaliyeva, T. Toshev, H. Ismoilov) paydo bo'ldi. Bu davrda o'zbeklarning ijtimoiy hayoti va an'anaviy turmush tarziga bag'ishlangan qator asarlar yaratildi"

Yurtimiz mustaqillikka erishganidan keyin, etnologiya fani ham yangi bosqichga ko'tarildi. Ayniqsa, etnogenez va etnik tarix muomolari bo'yicha qator tadqiqotlar yaratildi. Bu sohada etnologiya fani darg'alaridan biri akademik Karim Shoniyozovning qator fundamental tadqiqotlari va monografiyalari alohida e'tiborga molik. Zahmatkash va fidoyi olim K. Shoniyozov o'zining qariyb yarim asrlik ilmiy faoliyati mobaynida O'rto Osiyo

¹⁴³ I. Jabborov „Jahon xalqlari etnologiyasi“ T: 2005

¹⁴⁴ A. Doniyorov „O'zbekiston etnografiyasi tarixidan lavhalar - T: Yangi asr avlodi – 2013. - B 7

¹⁴⁵ Громько. М. М. Буганов А. В. О. воззрениях русского народа М. 2000

mintaqasida yashovchi o'zbeklar va boshqa qardosh xalqlar etnogenezi va etnik tarixni izchil o'rgandi. Natijada, bu mavzu doirasida bir necha yirik monografiyalar va yuzdan ortiq ilmiy maqolalar yaratdi.

“Olimlarning “O'zbek qarluqlari” (T: 1964), “O'zbek xalqining etnik tarixiga oid” (T: 1974), “O'zbek xalqining moddiy madaniyatidan etnografik lavhalar”(T:1981), “Qang' davlati va Qang'lilar” (T: 1990), “Qarluq davlati va qarluqlar” (T: 1999), “O'zbek xalqining shakllanish jarayoni” (T: 2000), kabi fundamental monografiyalari boy taixiy manbalar, folklor- etnografik ekspeditsiya materiallari asosida yaratilgani bilan muhim ahamiyat kasb etadi. K. Shoniyozov o'zining o'zbek xalqi etnogenezi va etnik tarixiga oid fundamental tadqiqotlari orqali o'zbek xalqi etnik tarixini o'rganishda yangi ilmiy yo'nalishga asos solindi. “

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A. Ashirov . “Etnologiya” -T Yangi nashr -T . 2014
2. I. Jabborov “Jahon xalqlari etnologiyasi” T: 2005
3. A. Doniyorov “O'zbekiston etnografiyasi tarixidan lavhalar” - T: Yangi asr avlodi – 2013
4. Громько. М. М . Буганов “А. В. О. воззрениях русского народа” М. 2000

Артикова Ш. МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ОЦЕНКЕ ВЕЖЛИВОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТОВ //Академические исследования в современной науке. – 2024. – Т. 3. – №. 44. – С. 109-111.

Артикова Ш. МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ОЦЕНКЕ ВЕЖЛИВОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТОВ //Академические исследования в современной науке. – 2024. – Т. 3. – №. 44. – С. 109-111.

Артикова, Ш. (2024). МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ОЦЕНКЕ ВЕЖЛИВОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТОВ. Академические исследования в современной науке, 3(44), 109-111.

Артикова, Ш. (2024). МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ОЦЕНКЕ ВЕЖЛИВОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТОВ. Академические исследования в современной науке, 3(44), 109-111.

Артикова Ш. М. Вежливость В Семейной Риторике Узбекистана И Англии: Культурные Различия //International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London). – 2024. – Т. 8. – С. 98-101.

Артикова, Ш. М. (2024, October). Вежливость В Семейной Риторике Узбекистана И Англии: Культурные Различия. In International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London) (Vol. 8, pp. 98-101).

Артикова, Ш. М. (2024, October). Вежливость В Семейной Риторике Узбекистана И Англии: Культурные Различия. In International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London) (Vol. 8, pp. 98-101).

Shaxnoza A. PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH RUSSIAN //Journal of Modern Educational Achievements. – 2022. – Т. 1. – С. 33-38.

Shaxnoza, Artikova. "PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH RUSSIAN." Journal of Modern Educational Achievements 1 (2022): 33-38.

Shaxnoza, A. (2022). PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH RUSSIAN. Journal of Modern Educational Achievements, 1, 33-38.

Artikova, Shaxnoza Maxamadovna. "О НЕОБХОДИМОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН." Theoretical & Applied Science 5 (2020): 79-83.

Artikova, S. M. (2020). О НЕОБХОДИМОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. Theoretical & Applied Science, (5), 79-83.

Artikova S. M. О НЕОБХОДИМОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 5. – С. 79-83.